

Artur Wiśniewski

Kilka uwag na temat obiektów odniesienia wyrażenia metajęzyk

Prace Językoznawcze 16/3, 73-83

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Artur Wiśniewski
Toruń

Kilka uwag na temat obiektów odniesienia wyrażenia *metajęzyk*

A few remarks about the points of reference to the word *metalanguage*

In the article, the author focuses on the class of objects that the word *metalanguage* relates to.

Słowa kluczowe: metajęzyk, denotacja, definicja, język, jednostka języka

Key words: metalanguage, denotation, definition, language, unit of language

1. Przedmiotem artykułu – jak sugeruje tytuł – jest klasa obiektów, którą wyznacza się, używając wyrażenia *metajęzyk*. Zadaniem, jakie sobie postawiłem, jest próba zwrócenia uwagi na to, że wymienione w tytule wyrażenie może denotować nieidentyczne zbiory elementów. Postaram się także pokazać, że używanie nazwy *metajęzyk*, bez określenia konwencji wyznaczającej sposób rozumienia pojęcia język, może prowadzić do nieporozumień. Analizując własności leksykalne segmentu *meta*, spróbuję wyjaśnić, dlaczego ciągi typu *metacegła*, *metawiadro* należy uznać za semantycznie niepoprawne (zob. punkt 6.).

2. Przegląd kilku definicji *metajęzyka* pozwala stwierdzić, że niektóre z nich są względem innych informacyjnie bogatsze, tym samym da się wskazać też takie definicje, które w stosunku do poprzednich mówią o *metajęzyku* mniej. W konsekwencji pojawiają się rozbieżności między klasami obiektów, do których odnoszą się przejrzane definicje. Mianowicie wspomniane klasy są względem siebie węższe bądź szersze. Szersze odniesienie przedmiotowe analizowanego wyrażenia obejmuje swym zakresem wypracowywany przez daną dyscyplinę naukową zespół środków, za pomocą których opisuje się przedmiot jej badań, np. metajęzyk semantyki ma służyć opisywaniu znaczenia wyrażen językowych (zob. Grochowski 1982: 58). Podrzedną klasę obiektów względem wyżej podanej klasy wskazują definicje, które za metajęzyk uznają bądź to język

służący do wypowiedziania się na temat innego języka (zob. PSTL 2001: 171; MEL 1970: 164–165; Lyons 1984: 15–17), bądź zbiór środków leksykalnych wykorzystywanych przez lingwistykę do badania zjawisk językowych (zob. EJP 1994: 199).

W związku z powyższym zbiór środków wykorzystywanych do mówienia na temat obiektów badań danej nauki obejmuje zwykle poza aparatem terminologicznym danej dyscypliny naukowej, w którego skład mogą wchodzić wyrażenia należące do języka naturalnego (potocznego), również określone reguły działające na elementach słownika danej dyscypliny. Metajęzyk tworzą także reguły poprawnego postępowania, które są zgodne z przyjętą przez badacza metodologią. W przypadku dyscyplin badających języki środkiem o funkcji metajęzykowej mogą być także nazwy języka opisywanego używane w supozycji materialnej (zob. MEL 1970: 276). W ten sposób tworzone są nazwy cudzysłowowe (zob. MEL 1970: 183; 29–30).

3. Przyjmując, że język może być nie tylko systemem znaków słownych (zob. Ziemiński 2007: 13–19), w zdaniu

(1) *Francuski wyraz 239 jest rzeczownikiem.* (przykład z: Lyons 1984: 16)

nazwą metajęzykową może być ciąg 239 pod warunkiem, że stworzymy regułę, za pomocą której powiążemy dany element języka naturalnego z ciągiem 239. Jak się wydaje, podobna procedura, polegająca mianowicie na przyporządkowaniu nazwie jej nowego zakresu (por. Ajdukiewicz 1975: 59), zachodzi w poniższych zdaniach:

(2) *Dzisiaj studenci często studiują na dwóch kierunkach jednocześnie.*

(3) *Drzewa odgrywają dużą rolę w życiu człowieka.*

Niniejsze przykłady uznamy za wypowiedzi sformułowane w metajęzyku (wypowiedzi metajęzykowe) danej dyscypliny naukowej wówczas, gdy stwierdzimy, że zostały one wypowiedziane przez osobę, której celem było powiedzenie czegoś w ramach danej dyscypliny naukowej, w tym przypadku w ramach dydaktyki uniwersyteckiej oraz biologii. Wówczas znaczenia elementów leksykalnych składających się na poszczególne zdania ulegną, zgodnie z wypracowanym przez badaczy metajęzykiem, zmianie, tzn. właściwe zinterpretowanie sensu powyższych zdań wymaga znajomości wypracowanego w ramach danej dyscypliny znaczenia użytych w nich słów. To samo dotyczy sytuacji, kiedy tematem wypowiedzi są znaki słowne, a sama wypowiedź jest sformułowana w ramach dyscypliny zajmującej się badaniem zjawisk językowych, np.

- (4) *Czasownik GARDZIC wymaga od zależnego od siebie rzeczownika, by przybrał on formę narzędnika.*¹

Należy jednak zaznaczyć, że mówienie na temat danego języka naturalnego może odbywać się również w obrębie samego języka naturalnego², np.

- (5) *Krótko mówiąc, nie mogę iść z wami do teatru.*

4. Z. Ziemiński, odnosząc się do systemu znaków słownych, wskazuje na istnienie koniecznej relacji między metajęzykiem a danym językiem, co widać w zaproponowanej przez niego definicji, mianowicie według badacza metajęzyk to „język, w którym formułuje się wypowiedzi o wypowiedziach sformułowanych w języku niższego stopnia” (Ziemiński 2007: 18). Wykorzystanie terminu *język niższego stopnia* zakłada występowanie poziomów między członami relacji. Warto zwrócić uwagę na fakt, że za język pierwszego stopnia uznaje się język przedmiotowy, czyli język, za pomocą którego mówi się o rzeczywistości pozajęzykowej (MEL 1970: 97). Należy jednak uważać, by nie utożsamiać języka przedmiotowego z językiem, który pozostaje w relacji z metajęzykiem, na co zwraca uwagę E. Grodziński (1969: 11–12), bowiem język, o którym się mówi za pomocą metajęzyka, a więc ten człon relacji, który pozostaje w stosunku do metajęzyka na niższym poziomie, w pewnych sytuacjach może być językiem

¹ Przykład pochodzi z artykułu I. Bobrowskiego (2010: 11). Przykłady zdań, które są przedmiotem analizy badacza, uznałbym zgodnie z przyjętym tu opisem pojęcia metajęzyka za zdania metajęzykowe.

² Sądzę, że pojęcie metajęzyka jest na tyle szerokie, co będę starał się udowodnić w dalszej części artykułu, by można było w jego zakres włączyć pojęcie samozwrotności języka. Samozwrotność języka rozumiem jako zdolność języków naturalnych „do odniesienia się do samych siebie, czyli zdolność do samoopisu” (Lyons 1984: 10, por. dalsze: 11–14). Za pomocą pojęcia samozwrotności rozróżnia się wyrazy użyte w zdaniu od wyrazów przytoczonych w zdaniu. Wyrazy przytoczone to takie, które wkomponowane są w zdania wypowiedziane o danym języku, a więc są dowodem na samozwrotność języka. J. Lyons mówi jednak o tym, że samozwrotność jest jednym z użyczeń języka, a więc i wyrazy przytoczone są typem wyrazów użytych w zdaniu. Wyrazy przytoczone zgodnie z przyjętą konwencją można wyróżniać w tekście za pomocą np. kursywy, a w języku mówionym wskazywane są poprzez kontekst (por. (9)). Różnica między metajęzykiem a samozwrotnym użyciem języka według J. Lyonsa polega na tym, że w przypadku twierdzeń metajęzykowych w odróżnieniu od twierdzeń samozwrotnych mamy do czynienia z twierdzeniami sformułowanymi w języku sformalizowanym i uściślonym, są one również oparte na „konwencjach dotyczących dopuszczalności określonych typów twierdzeń opisowych” (Lyons 1984: 16). Takie ujęcie metajęzyka, jak zaznacza sam Lyons, zakłada używanie „terminu *język* w znaczeniu przyjmowanym zwykle w logice formalnej, przy czym język naturalny – przeciwstawiony jest przez autora – językowi sztucznemu, czyli formalnemu” (Lyons 1984: 17). W rozważaniach przedstawionych w niniejszym artykule pojęcie języka odnosi się co prawda do naukowej koncepcji, ale starającej się opisać naturalny język ludzki. Por. hasło *Język* oraz *Język sformalizowany* w MEL (1970: 96–98). Jak się wydaje, sposób rozumienia terminu *metajęzyk* przez Lyonsa odpowiada znaczeniu wyrażenia *metajęzyk*, w którym za język przyjmujemy system znaków nie tylko słownych. W tym sensie metajęzyk scharakteryzowany przez Lyonsa będzie metajęzykiem danej dyscypliny naukowej.

wyższego stopnia w stosunku do danego języka. A to oznacza, że metajęzyk, czyli język wyższego stopnia, w pewnych sytuacjach może być jednocześnie językiem niższego stopnia³.

Skoro można wypowiadać się za pomocą języka naturalnego o tym, jaki jest język naturalny, to wyrażenia tworzące wypowiedzi metajęzykowe powinny orzekać o cechach właściwych dla bytów językowych (por. Mayenowa 1979: 146–147), a nie np. o cechach desygnatów danych bytów językowych, np. por. różnice odniesienia nazwy *kropka* oraz *język* w poniższych zdaniach:

- (6) *Powinieneś postawić kropkę na końcu zdania.*
- (7) *Na przyjęcie założyłem koszulę w białe kropki.*
- (8) **Ania mówi biegle w sześciu różowych językach.*

Zatem określone elementy leksykalne mogą być wykorzystane do opisu danego języka wówczas, gdy na mocy systemu orzekają coś o języku (por. (6)) lub gdy orzekają coś o języku w skutek otoczenia leksykalnego, w jakim są użyte, tzn. odniesienie wyrażenia do obiektu językowego zależy od elementów leksykalnych, które wchodzi z nim w relacje, por.:

- (9) *Wyraz „krótki” jest krótki.*

W związku z powyższym metajęzyk może składać się z wyrażen różnorodnych pod względem semantycznym, tzn. takich, które są znakami obiektów językowych, oraz takich, które oznaczają obiekty pozajęzykowe. Dlatego istota metajęzyka polega raczej nie na tym, jakie elementy wejdą w jego skład, ale na tym, by wybrane elementy w sposób jasny orzekały coś na temat języka jako systemu językowego. To, co komunikują wówczas takie elementy, można odnieść czy to do kształtu wyrażen wchodzących w skład leksyki danego języka (por. (9)), czy też do znaczenia danych wyrażen językowych, czy innych własności, które można przypisać językowi jako obiektowi *stricte* abstrakcyjnemu, por.

- (10) *Rozumiesz to, co mówię do ciebie?*
- (11) *Musisz wyrażać się odpowiednio do towarzystwa, w którym przebywasz.*

Skoro za pomocą języka da się mówić o cechach danego języka, przy założeniu powyższej charakterystyki języka, odwołującej się do de Saussure'owskiej koncepcji znaku językowego, to obiekt, o którym w ten sposób mówimy, nie może być obiektem pozajęzykowym, to, co mówimy o nim, musi odnosić się do własności abstrakcyjnych, por. (8) oraz przykłady z MEL (1970: 29):

³ Por. przykłady (17) i (18) oraz punkt 5. niniejszego artykułu.

- (12) *Cezar przekraczając Rubikon powiedział „Alea iacta est”.*
(13) *„Alea iacta est” jest trójwyrazowym zdaniem w języku łacińskim.*

O ile w przykładzie (13) wyraźnie widać, że mówi się, że coś jest zbudowane z trzech wyrazów i jest zdaniem należącym do określonego języka, o tyle przykład (12) wymaga analizy semantycznej, by móc zauważyć, że również mówi się w nim o czymś, co nie należy do obiektów pozajęzykowych, por. zdanie niepoprawne semantycznie:

- (14) **Cezar, nie używając słów, powiedział „Alea iacta est”.*

Dewiacyjność powyższego zdania wynika z obecności w znaczeniu wyrażenia *powiedzieć* komponentu *robić coś za pomocą słów* (języka, rozumianego jak powyżej; por. też definicję *powiedzieć* w ISJP: t. 2, s. 222), natomiast metajęzykowy charakter przykładu (14), i tym samym (12), wynika z tego, że jeśli Cezar robił coś i używał do tego słów, to używał konkretnie słów o kształcie: *alea, iacta, est*.

Korzystając z powyższych ustaleń, zdanie:

- (15) *To prawda, że Jan powiedział, iż Piotr śpi.* (przykład z: Ziemiński 2007: 18)

można skomentować w następujący sposób. Metajęzykowy charakter zdania (15), jak chce tego Z. Ziemiński, polega na tym, że jest to „wypowiedź o wypowiedzi dotyczącej wypowiedzi w języku przedmiotowym” (Ziemiński 2007: 18), tzn. *Piotr śpi* jest wypowiedzią w języku przedmiotowym; *Jan powiedział, iż Piotr śpi* jest wypowiedzią dotyczącą wypowiedzi w języku przedmiotowym. Zdanie (15) mówi o rzeczywistości, w której Jan robił coś, używając słów (tzn. powiedział), i to słów odnoszących się do pewnego stanu rzeczy, a mianowicie do tego, że Piotr śpi. Orzeka ono również o tym, że jest tak, że Jan powiedział, iż Piotr śpi. Więc elementem nienależącym do świata pozajęzykowego, a tym samym wskazującym na metajęzykowy charakter zdania (15), są słowa użyte przez Jana, o których można powiedzieć, że ich treść wskazuje na określony stan rzeczy w świecie pozajęzykowym (tzn. na to, że Piotr śpi; nie oznacza to, że Jan użył słowa *Piotr* i słowa *śpi*), oraz że jest tak, a nie inaczej, jak mówią użyte przez Jana słowa.

Powyższa próba uchwycenia metajęzykowych treści zawartych w konkretnym zdaniu nie uwzględnia wydzielenia z danej wypowiedzi wypowiedzi zróżnicowanych ze względu na ich przedmiot odniesienia (por. wyżej). Za takim rozwiązaniem przemawia fakt, że w pewnych sytuacjach obiektem, o którym coś się orzeka, może być wyrażenie mówiące coś o zjawiskach językowych, np. w zdaniu

- (16) *Czym zajmuje się fleksja?*

mowa jest o fleksji, czyli czymś związanym niewątpliwie z językiem. Wobec tego w przykładzie (16) informacją metajęzykową będą pewne cechy pojęcia fleksji, które można ustalić, badając relacje semantyczne między predykatem *zajmować się* a jego argumentami.

Jednocześnie wykluczamy możliwość dzielenia wypowiedzi na wypowiedzi sformułowane w języku takiego lub innego stopnia (por. wyżej definicję zaproponowaną przez Ziemińskiego). Wyróżnianie wypowiedzi sformułowanych w języku pierwszego stopnia jest działaniem polegającym na tworzeniu nazwy dla czegoś, co już swoją nazwą posiada, mianowicie dla języka przedmiotowego (por. wyżej); to samo tyczy się wypowiedzi sformułowanych w języku drugiego stopnia, jest to przecież metajęzyk, bo ten, jak sugeruje Ziemiński, zawsze odnosi się do języka niższego stopnia. Kolejne stopnie języka z konieczności zakładają stopnie niższe, co w konsekwencji komplikuje stwierdzanie, czy wypowiedź sformułowana w języku np. czwartego stopnia jest metajęzykiem tylko w stosunku do wypowiedzi sformułowanej w języku trzeciego stopnia, czy może również wobec wypowiedzi sformułowanych w języku trzeciego, drugiego i pierwszego stopnia, bowiem i te stopnie są niższe od czwartego stopnia. Warto również zaznaczyć, że posługiwanie się wyrażeniem *wypowiedź* w odniesieniu do konkretnych realizacji słownych osoby (por. definicje *wypowiedzi* w ISJP: t. 2, s. 132) i wykorzystywanie go do wyróżniania wypowiedzi metajęzykowych prowadzi do sprzeczności, polegającej na twierdzeniu, że coś jest wypowiedzią i jest wypowiedzią w języku przedmiotowym, ponieważ orzeka coś wyłącznie o obiektach pozajęzykowych. Skoro coś jest wypowiedzią kogoś, to powinno to coś w jakiś sposób odnosić się do słów, w związku z czym użycie wyrazu *wypowiedź* w wyżej podanym znaczeniu każe doszukiwać się treści metajęzykowych.

5. Pojęcie metajęzyka zakłada, jak zostało wyżej podkreślone, relację między językiem a językiem, użytym w celu zakomunikowania czegoś na temat tego pierwszego. Oznacza to jedynie tyle, że metajęzykiem można nazwać język, który mówi coś o danym języku. To metaforyczne sformułowanie pozwala stwierdzić, że w gruncie rzeczy problem w ustalaniu klasy obiektów, do których odnosi się termin *metajęzyk*, nie polega na włączaniu lub niewłączaniu do omawianego zakresu tych lub innych kształtów, tzn. określonych nazw, zwrotów czy też zdań, lecz zmusza do podjęcia działań prowadzących do ustalenia tego, co jest powiedziane za pomocą elementów pretendujących do bycia metajęzykiem. Sprawdźmy powyższe twierdzenia na następujących przykładach:

- (17) *Zdanie „Jan jest wysoki” jest prawdziwe.*
- (18) *Prawdziwość zdania „Jan jest wysoki” została przeze mnie uznana. (przykład z: Grodziński 1969: 11, przypis 3)*

Z dość oczywistego powodu oba te zdania można określić jako metajęzykowe, czyli takie, które komunikują coś o języku. Zawierają bowiem nazwę cudzo-słowną *Jan jest wysoki*, będącą znakiem dla obiektów nienależących do tzw. rzeczywistości pozajęzykowej. Skoro wiadomo, o czym orzeka się w zdaniu metajęzykowym, właściwości przypisywane obiektom językowym należy określać poprzez wskazanie relacji semantycznej występującej między wspomnianymi obiektami a charakteryzującymi je predykatami. W związku z tym twierdzenie, że przykład (17) różni się od (18) tym, że pierwszy należy do metajęzyka, ponieważ zawiera nazwę metajęzykową *zdanie*, natomiast drugi reprezentuje metametajęzyk ze względu na posiadaną nazwę metametajęzykową o kształcie *prawdziwość zdania*, a następnie dodawanie, iż zdaniem metajęzykowym jest zdanie, które „stwierdza pewną cechę zdania języka przedmiotowego, np. cechę zdania „Jan jest wysoki” polegającą na tym, że zdanie to jest prawdziwe – oraz że – zdanie metametajęzykowe stwierdza określoną cechę zdania metajęzykowego, bądź cechę cechy zdania języka przedmiotowego” (Grodziński 1969: 11, przypis 3) należy ocenić za błędne. Dodać trzeba, że orzekanie czegoś o cesze zdania języka przedmiotowego w przykładzie (18) według E. Grodzińskiego miałyby polegać na stwierdzeniu, iż cecha zdania „Jan jest wysoki”, a więc jego prawdziwość, została uznana. Skoro zdanie metajęzykowe ma komunikować coś o obiektach językowych, to w przykładzie (17) o kształcie „Jan jest wysoki” orzeka się, że jest zdaniem oraz że jest zdaniem prawdziwym. W ten sposób można byłoby stwierdzić, że przykład (17) również reprezentuje zdanie metametajęzykowe, gdyż stwierdza ono coś o cesze zdania języka przedmiotowego, mianowicie mówi o tym, że zdanie, którym jest ciąg „Jan jest wysoki”, jest prawdziwe. W przykładzie (18) o obiekcie językowym, który nawiasem mówiąc, ma taką samą postać jak w przykładzie (17), stwierdza się, że jest zdaniem, jest zdaniem prawdziwym oraz fakt, że uznano, że zdanie to jest prawdziwe.

Według E. Grodzińskiego zdanie metajęzykowe różni się od metametajęzykowego obiektem, do którego odnoszone są właściwości, które stwierdza się w tychże zdaniach. Otóż w zdaniu metajęzykowym tym obiektem jest zdanie, np. „Jan jest wysoki”, a w zdaniu metametajęzykowym – zdanie metajęzykowe, np.

(19) *Stwierdziłem: zdanie „Jan jest wysoki” jest prawdziwe.* (przykład Grodzińskiego),

bądź cecha obiektu językowego, np. *prawdziwość zdania została uznana* (por. (18)). Ostatecznie i w zdaniu metajęzykowym, i w zdaniu metametajęzykowym mowa będzie o czymś, co należy do języka, bowiem obiekt językowy i zdanie metajęzykowe z pewnością nie są elementami rzeczywistości pozajęzykowej. Natomiast orzekanie czegoś na temat przedmiotów oznaczanych przez predykaty

charakteryzujące obiekty językowe, jak np. mówienie czegoś na temat prawdziwości zdania (por. (18)), jest również mówieniem o czymś, co właściwe jest obiektem językowym, a więc jest językowe, a nie pozajęzykowe.

6. Jak wynika z przedstawionych uwag, klasa obiektów wyrażenia *metajęzyk* nie jest precyzyjnie wyznaczona, tzn. istnieje realny problem z jednoznacznym wskazaniem obiektów, o których zgodnie z prawdą można orzec nazwą *metajęzyk* (por. Ajdukiewicz 1975: 58–60). Pojęcie metajęzyka, jak pokazały powyższe rozważania, zależy m.in. od pojęcia języka, mianowicie jeżeli przyjęłoby się, że język to system jedynie znaków słownych, to wówczas pojęcie metajęzyka zawierałoby się w pojęciu języka, w którym przyjęłoby się, że język to system znaków nie tylko słownych. Wobec tego należy stwierdzić, że analizowane wyrażenie ma co najmniej dwa znaczenia, a posługiwanie się nim może prowadzić do nieporozumień, bowiem zmiana sensu nazwy *język* pociąga za sobą zmianę zbioru desygnatów nazwy *metajęzyk*; zbiory te nie są identyczne.

W związku z powyższym analiza pojęcia metajęzyka wymaga odwołania się do pojęć mniej złożonych, takich jak pojęcie języka oraz pojęcie meta. Przekonuje o tym także roboczy rejestr wyrażen, w których pojawia się ciąg *meta*, por. np. *metapoetyka*, *metainformacja*, *metatekst*, *metalingwistyka*, *metaliteratura*, *metafraz*, *metagram*, *metapredykat*, *metawypowiedzenie*, *metawypowiedź*, *metametajęzyk*, *metaproza*, *metafikcja*, *metaopis*, *metadyskurs*, *metailokucja*, *metakomunikat*, *metanarracja*⁴, a także konstrukcji składniowych, takich jak: *plan meta*, *poziom meta*, *plaszczyna meta*, *sfera meta*, *warstwa meta*. Abstrahując w tej chwili od wymienionych wyżej konstrukcji składniowych, wstępnie można założyć, że ciąg *metajęzyk* jest połączeniem jednostek leksykalnych. Aby utrzymać to twierdzenie, należałoby zbadać, czy znaczenie ciągu *meta* jest takie samo w dowolnym kontekście (por. Bednarek, Grochowski 1993: 13–15). Porównując wyżej wymienione przykłady wyrażen z ciągiem *meta*, możemy wstępnie przyjąć, że substytucji podlega element występujący po prawej stronie ciągu *meta*. Elementy, które zajmują wskazane miejsce, pod względem semantycznym są mniej lub bardziej różnorodne. Otwierane przez ciąg *meta* miejsce zajmują formy nominativu rzeczowników oraz ich możliwych derywatów, por. *metatekstowe*, *metapredyktywne* itd., oraz **metaskakać*, *metacztery*, *metalub*, *metapewnie* itd. Natomiast formalnie wspomniane elementy zależne są od wyrażen, z którymi łączy się jednostka *meta*, por. *składniki (czego?) metatekstu*. Zakładanie, że elementy, które występują po prawej stronie ciągu *meta*, podlegają substytucji bez zmiany znaczenia ciągu *meta*, bezwzględnie wiąże się z koniecznością

⁴ Ostatnie siedem przykładów wyrażen pochodzi z artykułu B. Witosz (2001: 73), w którym to autorka m.in. zwraca uwagę na powstawanie nowych związanych z pojęciem tekstu terminów, w budowie których da się wyróżnić komponent *meta*.

sformułowania charakterystyki ogólnej klasy tychże elementów. Z pozoru ustalenie wspólnej cechy semantycznej dla takich chociażby elementów, jak *fizyka*, *literatura*, *język*, *wypowiedź*, *predykat* może budzić uzasadnione wątpliwości. Jednakże na podstawie poczynionych ustaleń klasie obiektów zajmujących pozycję otwieraną przez jednostkę *meta_* wstępnie można byłoby przypisać szereg właściwości odpowiadających de Saussure'owskiemu rozumieniu języka (*la langue*, system znaków językowych). Zatem do wskazanej klasy substytucyjnej najprawdopodobniej należeć będą obiekty traktowane jako byty abstrakcyjne (nie konkretne), trwałe historycznie (czasowo), autonomiczne (niezależne od rzeczywistości zewnętrznej), arbitralne (oparte na konwencji), społeczne (nie indywidualne, nie jednostkowe) (por. np. Bobrowski 1998: 63; Dobaczewski 2008: 447–448; Burzyńska, Markowski 2007: 201–207). W związku z powyższym będą one reprezentowały klasę abstrakcyjnych obiektów badań naukowych (por. dewiacyjne połączenia *metacegła* i *metawiodro* z punktu 1.). Tak scharakteryzowany zbiór elementów zawiera również pojęcie języka rozumiane w sposób szeroki, tzn. jako system znaków nie tylko słownych.

W wyniku poczynionych wyżej analiz można stwierdzić, że wyrażenie *metajęzyk* w stosunku do wyrażenia *język* jest znaczeniowo bogatsze, a w związku z tym klasa odniesienia nazwy *język* jest nadrzędna wobec klasy odniesienia nazwy *metajęzyk*. Potwierdza to tezę, że sam język naturalny, tzn. system znaków językowych, dysponuje środkami, które pozwalają użytkownikom tego języka mówić o tym języku. Skoro zakres nazwy *język* zawiera m.in. zbiór elementów denotowanych przez nazwę *metajęzyk*, to między wyrażeniem *metajęzyk* a *metametajęzyk* musi zachodzić ta sama relacja, tzn. jeśli o danym elemencie stwierdzi się, że jest *metametajęzykowy*, to zgodnie z prawdą można o nim orzec, że jest elementem *metajęzykowym* (por. punkt 5.).

Przyjmując de Saussure'owski sposób rozumienia języka, trzeba zaznaczyć, że na *metajęzyk* składać się będą elementy należące wyłącznie do języka. Wśród nich warto jednak wyróżnić te, które na mocy samego systemu są w stanie orzekać coś na temat innych elementów tego systemu. Tego typu elementy określa się z reguły jako *metatekstowe* (por. np. Wierzbicka 1971; Bojar 1991; Wajszczuk 2005; Żabowska 2009). Inną sprawą jest określenie treści, jakie można za pomocą wyróżnionych wyżej obiektów *metajęzykowych* zakomunikować. Jeżeli uznamy, że w obrębie danego języka występuje relacja między znakami a innymi znakami, relacja między znakami a rzeczywistością, do której się te znaki odnoszą, relacja między znakami a ich użytkownikami (zob. Bednarek, Grochowski 1993: 9–11), to wstępnie można przyjąć, że *metajęzyk* pozwala orzekać o cechach gramatycznych, semantycznych oraz pragmatycznych obiektów językowych, por. np.

- (20) *Mówi się dwie numerki, bo jest ten numerek.*⁵
 (21) *Jak tatuś woła na mamusię?*
 (22) *Mamo, ta pani powiedziała brzydkie słowo.*

Wykaz skrótów

- EJO – *Encyklopedia języka polskiego*. Red. S. Urbańczyk. Wrocław 1994.
 ISJP – *Inny słownik języka polskiego*. Red. M. Bańko. Warszawa 2000.
 MEL – *Mała encyklopedia logiki*. Red. W. Marciszewski. Wrocław 1970.
 PSTL – *Podręczny słownik terminów literackich*. Red. J. Sławiński. Warszawa 2001.

Literatura

- Ajdukiewicz K. (1975): *Logika pragmatyczna*. Warszawa.
 Bednarek A., Grochowski M. (1993): *Zadania z semantyki językoznawczej*. Toruń.
 Bobrowski I. (1998): *Zaproszenie do językoznawstwa*. Kraków.
 Bobrowski I. (2010): *O racjonalności językoznawstwa raz jeszcze*. „Polonica” XXX, s. 5–18.
 Bojar B. (1991): *Metainformacja w języku naturalnym*. [W:] *Words are physicians for an ailing minds*. Red. M. Grochowski, D. Weiss. Monachium, s. 93–99.
 Burzyńska A., Markowski P.M. (2007): *Teorie literatury XX*. Kraków.
 Dobaczewski A. (2008): *Tzw. polska szkoła semantyczna a założenia strukturalizmu, czyli Ferdinand de Saussure redivivus*. [W:] *Język poza granicami języka. Teoria i metodologia współczesnych nauk o języku*. Red. A. Kiklewicz, J. Dębowski. Olsztyn, s. 443–452.
 Grochowski M. (1982): *Zarys leksykologii i leksykografii. Zagadnienia synchroniczne*. Toruń.
 Grodziński E. (1969): *Język. Metajęzyk. Rzeczywistość*. Warszawa.
 Lyons J. (1984): *Semantyka I*. Warszawa.
 Mayenowa R.M. (1979): *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*. Warszawa.
 Wajszczuk J. (2005): *O metatekście*. Warszawa.
 Wierzbicka A. (1971): *Metatekst w tekście*. [W:] *O spójności tekstu*. Red. M.R. Mayenowa. Wrocław, s. 105–121.
 Witosz B. (2001): *Metatekst – w opisie teoriektowym stylistycznym i pragmalingwistycznym*. [W:] *Stylistyka a pragmatyka*. Red. B. Witosz. Katowice, s. 73–81.
 Zarębina M. (1975): *O powstawaniu funkcji metajęzykowej*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXXIII, s. 171–179.
 Ziemiński Z. (2007): *Logika praktyczna*. Warszawa.
 Żabowska M. (2009): *Hierarchia wyrażen metatekstowych*. „Linguistica Copernicana” nr 2, s. 179–189.

⁵ Przykłady (20) i (21) pochodzą z artykułu M. Zarębiny (1975). W niniejszej pracy autorka analizuje funkcję metajęzykową na materiale pochodzącym przede wszystkim z obserwacji językowych dzieci w wieku od 1,5 roku do 7,5.

Summary

In the article, the author focuses on the class of objects that the word *metalanguage* relates to. He points out that the expression used in the title can denote different sets of elements. He also tries to show that using the name *metalanguage* without specifying the way of understanding the word *language*, can lead to misinterpretation. At the end, he tries to explain why expressions like *metacegła* (eng. metabrick), *metawiadro* (eng. metabucket) should be considered as semantically incorrect.